

Włodzimierz Chołostiakow

Pesymizm, sceptycyzm, nihilizm, dekadentyzm – kultura wyczerpania?

Humanistyka i Przyrodoznawstwo 18, 363-368

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Włodzimierz Cholostiakow

PESYMIZM, SCEPTYCYZM, NIHILIZM, DEKADENTYZM – KULTURA WYCZERPANIA?

Tegoroczna, piąta już odsłona Festiwalu Filozofii (3–8.09.2012) zgodnie z zapowiedziami organizatorów poświęcona została problematyce „duchowej kondycji współczesnego człowieka oraz kwestii oblicza ideowego społeczeństwa, polityki, sztuki, nauki i samej filozofii”, a wszystko to w kontekście zjawiska wyczerpania kultury i licznych symptomów tegoż: pesymizmu, sceptycyzmu, nihilizmu i dekadentyzmu. Wybór tak szerokiego spektrum zagadnień okazał się trafny, gdyż przyciągnął prelegentów o zainteresowaniach na tyle różnorodnych, że tematyka prezentowanych podczas Festiwalu referatów była szersza, niż mogłoby się to na pierwszy rzut oka wydawać, a samo wydarzenie zyskało niewątpliwie na atrakcyjności.

Należy też dodać, że wachlarz towarzyszących festiwalowi imprez był podczas tegorocznej edycji wyjątkowo bogaty i każdy, komu zależało nie tylko na wysłuchaniu referatów, łatwo mógł się przekonać, że „filozoficzna robota” nie ogranicza się tylko do akademickiej debaty. Dlatego też szczególne wyrazy uznania należą się organizatorom za doskonały pomysł objęcia festiwalowymi działaniami części olsztyńskiej Starówki. Tam właśnie przez cały czas trwania konferencji można było obejrzyć m.in. wystawę zdjęć konkursowych pt. *Filozofia nie boli* oraz uzupełnić braki w biblioteczce na kiermaszu *Mądrość za pięć złotych*, z którego dochód przeznaczono na pomoc Schronisku dla Zwierząt w Olsztynie. Już pierwszego dnia odbył się pokaz jednego z trzech przedstawień z cyklu *Czytanki z filozofii*. Aktorzy Sceny Margines Teatru im. Stanisława Jaracza, prowadzeni przez Andrzeja Majczaka, podjęli się trudnego zadania zaprezentowania tekstu Maksa Stirnera *Jedyny i jego własność*. Zadanie to zwieńczone zostało wielkim, mierzonym reakcją publiczności sukcesem.

Drugi dzień Festiwalu rozpoczął się oficjalnym otwarciem konferencji przez Jego Magnificencję Rektora UWM prof. Ryszarda Góreckiego, Dziekana Wydziału Humanistycznego UWM w Olsztynie prof. Andrzeja Szymta, dyrektor Instytutu Filozofii UWM prof. Ewę Starzyńską-Kościuszkę oraz twórcę idei Festiwalu Filozofii i organizatora wcześniejszych edycji prof. Bogdana Banasiaka. Wykład inauguracyjny wygłosiła prof. Jadwiga Mizińska. Wystąpienie nosiło

tytuł *Chamstwo jako objaw wyczerpania kultury* i stanowiło wnikliwą analizę tytułowego zjawiska. Prelegentka wskazała na jego biblijny rodowód oraz na pojawiające się obecnie w coraz to nowych odsłonach przejawy w niemal każdej dziedzinie życia społecznego (nie wyłączając nauki).

Następnie uczestnicy przystąpili do obrad w trzech tematycznych sekcjach. W sekcji pierwszej, dotyczącej filozoficznych i religijnych aspektów sceptycyzmu, dzięki referatowi prof. Leszka Kleszcza słuchacze mieli okazję przypomnieć sobie starożytne źródła sceptycyzmu i poznać hermeneutyczne konteksty tego zagadnienia. Następnie rozwinięte zostały wątki sceptycyzmu religijnego: jego współczesne postulaty wynikające z antropologii K. Vonnegutta przedstawił Włodzimierz Chołostiakow, Jakub Gomułka skupił się na problemie znaczenia słowa „Bóg” w perspektywie argumentu przeciwko językowi prywatnemu, wreszcie Jowita Guja zwięźle podsumowała współczesne postawy ateistyczne zakorzenione we współczesnych nurtach naturalistycznych. W tej samej sekcji Maciej Dombrowski opisał sceptyczne implikacje wynikające z teorii złożoności.

Sekcja druga skupiła referaty dotyczące filozofii Artura Schopenhauera i zagadnienia pesymizmu. Obrady rozpoczął prof. Henryk Benisz omówieniem zasadności pesymizmu i nihilizmu wynikających z Schopenhauerowskiej metafizyki. W podobnym tonie Milena Marciniak pytała, czy pesymizm w perspektywie Schopenhauerowskiej antropologii może być optymizmem. Tymoteusz Onyszkiewicz zestawiał natomiast myśli Schopenhauera z tezami Bierdiajewa, poszukując w obu teoriach elementów gnostyckich. Sekcję zamknął referat Michała Dobrzańskiego, w którym autor mówił o pesymizmie jako konsekwencji przyjęcia Schopenhauerowskiej wizji świata.

W trzeciej sekcji, poświęconej filozoficznym i literackim kontekstom kultury wyczerpania, Andrzej Poterała poddał w wątpliwość zasadność tezy o wyczerpaniu kultury wobec jej umasowienia. Pesymistyczną perspektywę możliwości wybrnięcia z kulturowego kryzysu ukazała w swoim referacie Alicja Kłyszejko, a Anna Szklarska przedstawiła miejsce człowieka we współczesnej kulturze widziane oczyma Giorgia Agambena. Michał Rydlewski poruszył kwestię estetycznego zwrotu ku doświadczeniu jako strategii poznawczej w kulturze „utraconej niewinności”. Podsumowaniem tematów tej sekcji było wystąpienie Joanny Gellery i Marka Zagajewskiego, diagnozujących kryzys na gruncie samej filozofii.

Po obradach chętni mogli wziąć udział w zorganizowanej przez naukowe koło InterGender grze ulicznej pt. *Gdzie jest Gender?* Natomiast wieczorem uczestnicy Festiwalu mieli możliwość poznać się bliżej oraz odświeżyć zadzierzgnięte podczas poprzednich edycji znajomości, a przede wszystkim porozmawiać w mniej formalnej atmosferze, przy grillu i ognisku zorganizowanych w kortowskiej Przystani.

Dzień trzeci Festiwalu rozpoczął się od wystąpienia prof. Krzysztofa Matuszewskiego. Tematem wykładu była odpowiedź, jaką wobec kulturowego bankructwa zachodniej cywilizacji dawał Henry Thoreau. Odpowiedzią tą miałby

być korespondujący z obecnym także u Nietzschego eskapizmem postulat witalnej autoabnegacji i dekadentyzmu. Tego dnia uczestnicy również obradowali w tematycznie uporządkowanych sekcjach. Pierwsza dotyczyła „*postycznych kontekstów kultury i filozofii*”, a więc równoległych krytyk nurtów dotkniętych kryzysem. Debatę rozpoczęła Monika Murawska, podejmując kwestię statusu tekstów kultury w realiach jej kryzysu. W sekcji tej nie mogło zabraknąć głosu postmodernistycznego i pojawił się on za sprawą referatu Jerzego Bytniewskiego, omawiającego sceptycyzm w teorii Odo Marquarda. O tym, że kryzys kultury może być też kryzysem seksualności, opowiedziała Emila Konwerska w referacie dotyczącym myśli Jeana Baudrillarda. Następnie Mariusz Leciej odniósł się do Foucaultowskiej krytyki współczesnego pojęcia racjonalności i jego klasycznych wzorców. Po przerwie Bogna Choińska wskazała na nietzscheańskie elementy francuskiego postmodernizmu, a Jakub Tercz przez pryzmat myśli Lyotarda i Deluze’a omówił filmowy dorobek Deruby. Artur Lewandowski w interesujący sposób opowiedział o tym, dlaczego dekadentyzm bywa postrzegany jako nurt romantyczny, a obrady zakończyła Jadwiga Błahut-Prusik komentarzem do współczesnego problemu bezpieczeństwa wobec ekspansji nihilizmu terrorystycznego.

Uczestnicy Festiwalu zainteresowani naukowymi i epistemologicznymi aspektami kultury wyczerpania zebrali się w sekcji drugiej, w której dominowały rozważania dotyczące biologii i medycyny. Sekcję otworzyli prof. Aleksander Bielecki wraz z Joanną Cichocką, wnosząc perspektywę biologii opisowej, stanowiącą ciekawy model interpretacji zjawiska kryzysu kultury. W kolejnym referacie Agata Janaszczyk wskazała konsekwencje nihilizmu i sceptycyzmu, z którymi boryka się współczesna medycyna.

Po przerwie sekcja druga skierowała nurt rozważań w kierunku Nietzschego i Stirnera. Nihilizm, pesymizm i dekadentyzm u Nietzschego omówił Marcin Pełka, który w ten sposób otworzył drogę do dalszych rozważań. Temat projektu wiecznego powrotu jako perspektywy etycznej pojawił się w referacie Macieja Łagodzińskiego. Głos Stirnerowski reprezentował w tej sekcji Andrzej Grzybowski, skupiając się na zagadnieniu relacji samowystarczalnego „Ja” z otaczającym je nieistnieniem. Sekcję zamknął Jan Michalski, który reakcję Józefa Becka na żądania III Rzeszy zaprezentował jako przykład do interpretacji sytuacji bez wyjścia.

Problemy dotyczące statusu sztuki i literatury w czasach kryzysu i wyczerpania zostały omówione szczegółowo w sekcji trzeciej. Perspektywę filozofii narodowych przedstawiła Barbara Kazimierczak w referacie dotyczącym postaci Mickiewicza i Unamuno. Piotr Przytuła zwięźle opisał poznawczy sceptycyzm charakteryzujący kino Christophera Nolana, natomiast Adrian Stelmaszyk zmierzył się z kwestią aktualności Wagnerowskiej krytyki kultury. W dwóch referatach kwestię wyczerpania i dekadentyzmu we współczesnym malarstwie omó-

wiono w sposób obrazowy: Justyna Gorzkowicz przedstawiła schyłkowe tendencje we współczesnej sztuce polskiej, a Justyna Banasiak opowiedziała o wstępie jako nowym paradygmacie estetycznym. Natalia Rososińska-Kozub przeniosła dyskusję na grunt krytyki kultury, dyskutując tezy Ciorana o „wyczerpaniu rozumu” w kulturze zachodnioeuropejskiej. Sekcję zamknął referat Macieja Łokuciejewskiego dotyczący terapeutycznych perspektyw sztuki mierzącej się z problemem kryzysu wartości.

Dzień trzeci Festiwalu zakończył się w Spichlerzu Miejskiego Ośrodka Kultury, gdzie reżyser Giovanni Castellanos wraz z aktorami Sceny Margines Teatru im. Stefana Jaracza przedstawili kolejną *Czytanekę z filozofii*. Artyści z wielkim powodzeniem zaprezentowali publiczności tekst Jeana Baudrillarda *Symulakry i symulacja*.

Czwartego dnia uczestnicy Festiwalu mieli możliwość wysłuchania plenarnego wykładu, którego tematem było zło i jego niejednoznaczny wymiar w twórczości Baudelaire’a. Problem ten prof. Paweł Pieniążek ukazał na tle dekadencjonalnej wizji świata i związanej z nią historiozofii. W dalszej części obrady toczyły się w sekcjach, z których pierwsza postawiła sobie zadanie opisu obecnych w literaturze i filozofii postaw wobec nihilizmu i nicości. Olga Kłosiewicz omówiła możliwość traktowania nihilizmu jako okresu przejściowego w kulturze, a Marcin Czerwiński postarał się wskazać pola w kulturze, których ów nihilizm w istocie dotyka. Grzegorz Pacewicz omówił i przedstawił argumentację na rzecz i przeciwko aksjologicznemu nihilizmowi, a Michał Janiak wskazał nihilistyczne wątki w filozofii Karla Jaspersa. Po przerwie za sprawą referatu Jakuba Michalczeni temat nihilizmu powrócił w kontekście eseju *O bólu* Ernsta Jüngera, zaś Andrzej Kucner omówił warunki możliwości nihilistycznego zwrotu w filozofii. Obrady zakończył referat poświęcony Heideggerowi – Paweł Korobczak w kontekście nihilizmu przedstawił teorię intencjonalności autora *Bycia i czasu*.

„Dzieje, społeczeństwo, moralność i polityka w realiach kryzysu i wyczerpania” to temat obrad w sekcji drugiej, którą rozpoczęło wystąpienie Jacka Breczki dotyczące zjawiska niesprawiedliwości i jej społecznego oddźwięku. Malwina Rolka poruszyła kwestię słowa i przekazu w kulturze w szerokiej perspektywie – od przekazu oralnego do posttypografii. Magdalena Fundament przeanalizowała realność postulatów doktryny zrównoważonego rozwoju, a Magdalena Uzarewicz scharakteryzowała wyczerpanie kultury jako wyczerpanie patriarchy. Agata Piórkowska omówiła konsekwencje tezy o świecie bez historii, Dorota Sepczyńska – problem sceptycyzmu jako integralnego składnika filozofii z perspektywy myśli Leo Straussa, zaś Maciej Kostyra podjął się interpretacji cynizmu jako możliwej postawy moralnej współczesnego człowieka. Sekcja zakończyła się referatami Anny Dobies o wątkach pesymistycznych w filozofii Sartre’a i Pauliny Karbownik o destrukcyjnych skutkach procesu indywidualizacji we współczesnych społeczeństwach.

Sekcja trzecia podzielona została na dwie grupy tematyczne. Pierwsza dotyczyła religijno-filozoficznych kontekstów nihilizmu i pesymizmu. Buddyjską perspektywę tego zagadnienia w pojęciu Pustki przedstawił Krzysztof Piątek, a buddyjską próbę przezwyciężenia pesymizmu omówiła Danuta Słaba. Anna Strzyżewska w referacie o wątkach nihilistycznych w doktrynach gnostyckich wprowadziła do dyskusji wątki starożytne. Łukasz Krajewski wystąpił z tekstem dotyczącym objawienia i jego aspektów dysfunkcyjnych, a Dominika Gruntkowska i Oskar Szwabowski omówili pojęcie „diabła” jako wypartego elementu kulturowego.

Druga grupa tematyczna skupiła wątki dotyczące epistemologicznych problemów możliwości poznawczych. Katarzyna Ossowska wypowiedziała się na temat wieloznaczności i metafor, Ignacy Szczeniowski wskazał aktualne elementy radykalnych stanowisk solipsystycznych, a Aleksander Gemel – obecne w myśli Nietzschego ludyczne wątki stanowiące możliwe remedium na kryzys kultury.

Część staromiejska festiwalu czwartego dnia godna była uwagi przede wszystkim ze względu na artystyczno-edukacyjną akcję zorganizowaną przez Koło Naukowe InterGender pt. *Sontag: camp, fascynujący faszyzm, choroba*, w sposób interesujący i nowatorski dyskutując problematykę tekstów Susan Sontag. Tego dnia odbył się również filozoficzno-muzyczny performance trójmiejskiej grupy WszyscySpięci.

Ostatni, piąty dzień festiwalu w części referatowej poświęcony został w całości wykładom plenarnym i komentarzowi podsumowującemu imprezę.

Pierwszy wykład, wygłoszony przez Krzysztofa Szatrawskiego, dotyczył problemu zachowania tożsamości w wymuszającym zmienność postaw i ocen społeczeństwie o dynamicznie przekształcających się strukturach, pozostającego pod przemożnym wpływem zdeterminowanej technikami informacyjnymi ekonomii. Jako drugi wystąpił Piotr Bartula, który w innej perspektywie ukazał problem zarysowany przez K. Szatrawskiego – problem istnienia powszechnie obowiązujących norm, których powszechność w konfrontacji z rzeczywistością społeczną staje się kwestią sporną. Jednak destrukcja tak rozumianych powszechników nie musi wcale prowadzić do nihilizmu. Sekcję plenarną zakończyła Grażyna Żurkowska, mówiąc o potrzebie rebelii w akademickiej filozofii, na której pesymistyczny obraz składają się hermetyczny i nieużyteczny już język oraz w większości pozornie aktualna, a w istocie zdeaktualizowana bądź nieistotna problematyka.

Po wykładach nadszedł czas na subiektywny komentarz i zamknięcie festiwalu przez prof. Ewę Starzyńską-Kościuszkę i prof. Bogdanę Banasiakę. Organizatorzy postanowili w tym roku odwrócić rolę i dali uczestnikom konferencji możliwość wyrażenia opinii na temat jej przebiegu. Poza słusznymi głosami uznania i podziękowaniami składanymi na ręce organizatorów pojawiły się również głosy krytyczne – nie tyle w odniesieniu do samego festiwalu, co do kondycji współczesnej filozofii i samego sposobu filozofowania. Część dyskutantów opowiedziała się po stronie też wygłoszonych przez prof. Żurkowską, wieszcząc koniec prawdziwego umiłowania mądrości, zmiatanego powoli z pola widzenia

przez czysto akademicki, hermetyczny i niewiele dobrego wnoszący dyskurs. Znaleźli się jednak również i komentatorzy starający się wskazać (z powodzeniem) pozytywne elementy krajobrazu filozofii akademickiej. Dyskusję zakończył pokaz wyników sondy ulicznej pt. *Agora. Z czym kojarzysz pojęcia pesymizm, sceptycyzm, nihilizm, dekadentyzm?* Ankietę, której wyniki miały odzwierciedlać poziom wiedzy na temat festiwalowej problematyki, przeprowadzili członkowie Koła Inicjatyw Filozoficznych przy Instytucie Filozofii UWM. Jej uczestnikami byli mieszkańcy Olsztyna.

Zamknięcie części obradowej festiwalu nie oznaczało końca samej imprezy, ponieważ jeszcze tego dnia na uczestników czekało ostatnie przedstawienie z cyklu *Czytanki z filozofii*, którego kanwą stanowił tekst *Na szczytach rozpaczy* Emila Ciorana w reżyserii Jacka Jabrzyka.

Tradycją stało się już, że festiwal zwieńczony zostaje koncertem. Tym razem był to występ zespołu Defying, po którym zarówno uczestnicy festiwalu, jak i aktorzy Sceny Margines oraz muzycy zakończyli wieczór w pubie Stary Zaulek.

* * *

Festiwal Filozofii w piątej odsłonie powrócił do Olsztyna, i to na stałe, co cieszy szczególnie chociażby dlatego, że pod każdym niemal względem tegoroczną edycję Festiwalu można i należy uznać za udaną. Liczba wygłoszonych referatów była znacząco większa niż w poprzednich edycjach, a ich poziom merytoryczny wysoki. Niewątpliwie na pozytywnej ocenie imprezy zaważył szeroki zakres tematyczny wystąpień. Ponadto Festiwal Filozofii stał się w końcu festiwalem w pełnym tego słowa znaczeniu, o czym świadczy rozszerzenie jego oferty o niemałą liczbę wydarzeń kulturalnych, mających miejsce w różnych punktach miasta. Część z tych wydarzeń, jak choćby wspomniane *Czytanki z filozofii* Sceny Margines, ma charakter nowatorski i bezprecedensowy. Dzięki tym wszystkim aspektom tegoroczna edycja stała się ciekawym i ważnym punktem w kulturalnym krajobrazie miasta, co potwierdza rosnąca liczba słuchaczy i uczestników spoza samego Olsztyna i spoza filozoficznego światka, którzy – pomimo na pierwszy rzut oka pesymistycznej tematyki festiwalu – licznie przybyli, by wziąć udział w obradach i imprezach kulturalnych.

Jeśli coś napawa pesymizmem, to fakt, iż wiele referatów zostało nie tyle przedstawionych, co odczytanych z kartki. Taki sposób prezentacji też zawsze obniża przystępność wystąpienia, a ta jest przecież znacząca – szczególnie na imprezie o charakterze festiwalowej, której winna przyświecać idea promocji tematyki filozoficznej poza wąską, wyspecjalizowaną grupą pracowników akademickich.

Tym niemniej uważam, że tak od strony organizacyjnej, jak z perspektywy uczestnika piąta edycja Festiwalu Filozofii była udana i doskonale prognozującą na przyszłość, a już teraz olsztyńska konferencja bez wątplenia jest jednym z najciekawszych tego typu cyklicznych wydarzeń w kraju.